

POLJA

ČASOPIS ZA KULTURU, UMETNOST I DRUŠTVENA PITANJA

NOVI SAD – GODINA XXIX – CENA 80 DINARA

juni-juli

'83.

broj 292-293

teme broja:
 – marksizam/estetika
 /umetnost/kultura
 – druga znanja
 – postmodernizam

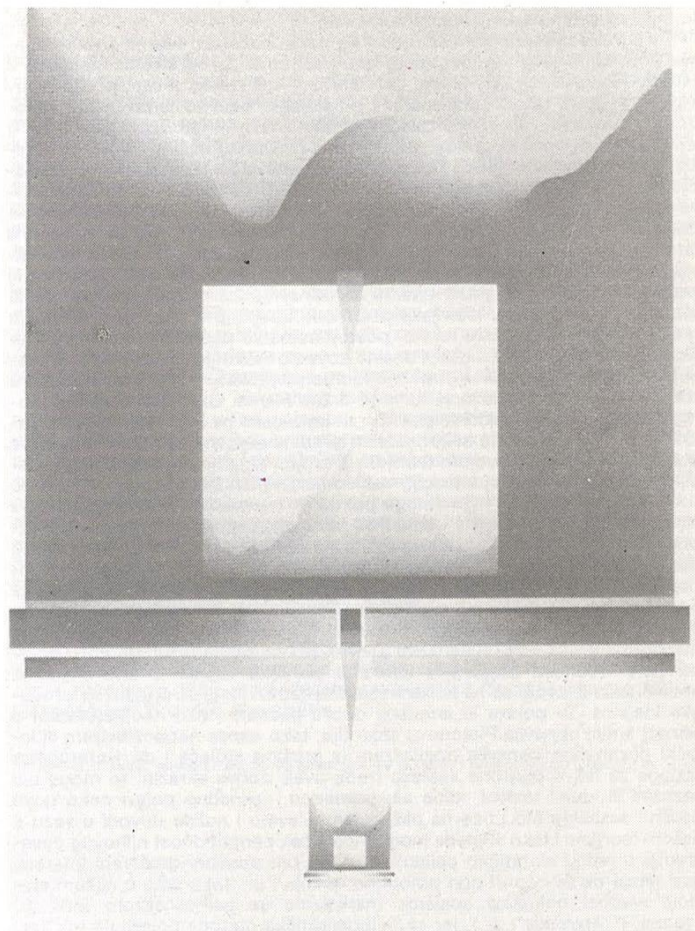
marksizam, estetika, umetnost

milan damnjanović

Ne govorimo o gotovom učenju, o nauci ili filozofiji, ne govorimo o jednoj formulisanoj teoriji, već naziv »estetika« u ovom sklopu označava samo mogućnost mišljenja oko čijeg se ostvarenja tek moramo pobrinuti, u poduhvatu čiji je ishod neizvesan, i to ne naprosto kao i svaki drugi ljudski poduhvat, već načelno, u skladu sa istoričnim (povesnim) načinom mišljenja koji prevashodno karakteriše marksizam. Otuda otvorene mogućnosti marksističke estetike odgovaraju otvorenom marksističkom načinu mišljenja, istoričnom načinu našeg opstanka i prirodi same umetnosti kao stvaralačke delatnosti.

Prema najboljem iskustvu i prema potpunom pregledu stanja marksističkog mišljenja u estetici, Đerd Lukač (Lukács) je uvideo da marksistička estetika postoji i ne postoji, u isti mah. To na izgled paradoksalno utvrđenje govori o tome da marksistička estetika postoji po našem zalaganju i po našoj sposobnosti da iz opštih misaonih pretpostavki Marksovog mišljenja, kao i iz sadašnjeg stanja naučnih saznanja i filozofskih pogleda na umetnost, te iz opšteg društveno-istorijskog okvira našeg života razaberemo ono što suštinski određuje umetnost i estetsku stvarnost uopšte, kao i ono što se zbiva u umetnosti našeg vremena. Nije tu u pitanju puko izvođenje nečeg što po ideji već postoji, primena te ideje kao njeno samopotvrđivanje u istraživanju koje unapred zna za svoj ishod; ne radi se samo o prihvatanju onog što se u Marksovom mišljenju o umetnosti može naći izričito ili pak samo u njegovom opštem pogledu koji obuhvata i umetnost, već i o onome što razumevajući možemo reći polazeći od umetnosti našeg vremena, od implicitne filozofije koja se nahodi u toj umetnosti. Tek iz sklada ta dva puta, koji je u osnovi jedan jedini put, može se razviti ono što bismo nazvali marksistička estetika ili filozofija umetnosti.

Treba razlikovati i u ovom pogledu izvorno Marksovo mišljenje od marksističkog mišljenja. Marks izričito nije bio marksist, ali samo pozivanje na

likovni prilozii na naslovnoj strani i na stranama 260, 261, 271, 272, 285, 288, 293 i 311; crteži vladimira bogdanovića

Marksa nije dovoljno da bismo osigurali svoju privrženost njegovom mišljenju kao izvornom: marksističko mišljenje se razlikuje od Marksovog na potpuno legitiman način i onda kada se po svojoj dobroj volji drži Marksa, ali ta volja, naravno, ne mora biti dobra. Otuda to što Marks nije bio marksist ne znači da je »biti marksist« nešto pejorativno. Šta više, i oni koji se stalno pozivaju na izvor mogu to činiti iz heterogenih interesa, udaljujući se od izvora. Jer, u pitanju je prihvatanje (receptija) jednog mišljenja, koje jedino na taj način deluje i živi što se u razumevanju različito tumači, i to nužno u različitim istorijskim i socijalnim situacijama. Primaoci ili sledbenici jednog mišljenja imaju svoje mišljenje, svoj život i svoj socijalni položaj, oni razumeju i tumače izvor – no mišljenje sa svoje tačke gledišta, iz svoje perspektive, što znači da ga nužno preinačuju. U tome se sastoji ne samo istorija jednog mišljenja, već je u pitanju istorizam našeg mišljenja uopšte, što potvrđuje sâm marksizam kao svojevrсни istorizam.

Stoga od opravdanog istorizma u receptiji jednog mišljenja treba razlikovati svesno ili nehotično pogrešno razumevanje i tumačenje tog mišljenja, koje se na taj način revidira, što znači iskrivljuje, neopravdano menja. Otuda cela istorija prihvatanja Marksovog mišljenja spada u marksizam, a oni koji, prihvatajući na bilo koji način, tumače Marksovo mišljenje – jesu marksisti.

Tu se pojavljuje razlika koju treba razjasniti, razlika između marksističkog i marksološkog mišljenja, između marksista i marksologa. Marksisti, naime, ne samo da se drže osnovnog Marksovog pogleda i njegovih ideja, već se iz sopstvenog ubeđenja zalažu za ostvarenje Marksovih ideja, što znači za promenu postojećeg socijalno-istorijskog stanja, za promenu sveta u kojem živimo. Marksovo mišljenje je za marksiste teorija promene sveta, dok marksolozi proučavaju Marksove ideje, Marksovo učenje, formalno, kao i svako drugo učenje, kao predmet s kojim se ne poistovećuju, čiju poruku ne prihvataju. Njihovo političko držanje nema ničeg zajedničkog sa zalaganjem marksista, oni čak mogu biti okrenuti protiv marksizma i marksista. Otuda se među marksolozima nalaze učeni ljudi, koji čak mogu bolje poznavati Marksa od marksista, ali se oni ne zalažu za ostvarenje Marksovih ideja; štaviše, motiv njihovog proučavanja Marksa može biti borba protiv marksizma i marksista.

Posebna je pozicija onih marksista koji znaju da su neke Marksove ideje ušle u osnovni fond našeg znanja, našeg razumevanja istorije, pa dakle i istorije umetnosti, te da se današnja historiografija naprosto drži tih Marksovih ideja, ali zato ne pretpostavlja marksistički angažman, ni partijsku pripadnost istoričara. To važi i za marksističku teoriju uopšte, pa dakle i za teoriju umetnosti. Tako o tome izričito sudi Arnold Hauser (Hauser) u svome sistematskom delu *Sociologija umetnosti (Soziologie der Kunst)*, Beck Verl., München, 1974). To je pozicija onih marksista koji prihvataju Marksova saznanja, ali se, poput marksologa, praktično ne drže marksizma

basani-đudići ● blagojević ● damnjanović ● donat ● đerić ● elmiler ● gajinov ● grlić ● harpanj ● josipovici ● kormije ● kos ● liotar ● marineti ● mikulić ● milić ● pajin ● petrović ● strezovski ● štambuk ● vesteg

u smislu političkog angažmana. Za njih je takvo razdvajanje teorije od prakse ne samo moguće, već neophodno – da bi se sačuvala kritička distancija naučnog mišljenja, da se univerzalno važenje naučnog saznanja ne bi kompromitovalo partikularnim interesima.

Tu treba primetiti da Marks ne piše neku filozofsku teoriju ili neko učenje u duhu do tada važećeg filozofskog sistema, da on utoliko ne spada u istoriju filozofije, on nije filozof već mislilac, koji razvija jedan, po tipu, nov način mišljenja što u sebi sadrži i empirijsko, naučno istraživanje, i filozofsko mišljenje, i političko zalaganje. Marksizam je istoričan (povesan) ili epohalan način mišljenja koji proističe iz određenog načina života, iz određenog socijalno-istorijskog položaja i uvek iznova zahteva ispitivanje sadašnjih uslova čovekovog opstanka (celokupnost tih uslova: ne samo ekonomskih i društvenih, već i idejnih i duhovnih u jednom vremenu), s obzirom na osnovne tendencije istorijskog kretanja, o čemu govori Marksova »jedna istorijska nauka« *eine Geschichtswissenschaft*, prema verziji Marksovog teksta iz *Nemačke ideologije*. Ta *jedna nauka* ne može biti neka posebna ili pojedinačna nauka (ni društvena, ni prirodna); jedna nauka odnosi se na ili intendira *celinu*, celinu istorijske stvarnosti ili celinu sveta, i ona formalno može biti samo filozofska nauka: postoji mnoštvo posebnih nauka, a samo jedna opšta nauka, koju tradicionalno zovemo filozofija. Filozofija, po Marksovom mišljenju, ne trpi apstrakciju teorije od prakse, i to važi za svu dobru tradiciju filozofskog mišljenja koje se držao Marks. Otuda se iz našeg teorijskog rada ne može ukloniti politički smisao, osim na štetu same stvari, prikrivanjem pravog stanja stvari, lažnim predstavljanjem i sl: U odluci da se politički ne zalažemo svojom teorijom ili svojim držanjem u određenoj situaciji, već se u određenoj situaciji, već se nalazi politička odluka.

Pored marksista i marksologa postoje i *neomarksisti*, odnosno pojava *neomarksizma* u našem vremenu. Pod neomarksizmom treba razumeti, najpre, onu varijantu marksističkog mišljenja što veoma zavisi od Hegelovog nasleđa i drži se mladog Marksa. Pojavljuje se šezdesetih godina u zapadnoj Evropi i u Sjedinjenim Državama. Tu spada naročito kritička teorija Frankfurtske škole (čiji su najznačajniji predstavnici Adorno, Horkheimer, H. Marcuse, a danas J. Habermas i A. Schmidt). Razlikuje se od drugih formi marksizma u više tačaka, naročito u tome što ne napušta već-naprotiv-brani osnovne vrednosti građanske liberalne političke teorije. Drugo značenje neomarksizma svodi se na povezivanje Marksovih ideja sa drugim heterogenim idejama. Ta pojava je istorijski dobro poznata: tako neoplatonizam u poznoj antici obnavlja Platonovu filozofiju, tako danas neopozitivizam ili logički pozitivizam obnavlja pozitivizam iz prošlog stoleća i dr. Heterogene razloge za takve misaone sastave treba uvek iznova istražiti: to mogu biti saznanji ili idejni razlozi, kada se, primerice, naknadno pojavi neko novo naučno saznanje što utiče na naš pojam o svetu i nužno dovodi u vezu s našom teorijom i tako sagleda mogućnost i čak neophodnost njihovog povezivanja u jednu sintetičku celinu; to mogu biti posebni društveni interesi, nastojanje da se ospori ono prvobitno učenje i dr. Tako smo u našem stoleću svedoci pokušaja spajanja marksizma sa psihoanalizom (npr. E. Fromm, H. Marcuse i dr.), jer se psihoanalitička metoda pojavljuje tek krajem prošlog i početkom ovog veka s univerzalnim pretenzijama, koje pogađaju, i marksistički pojam o čoveku itd.; zatim, pokušaja spajanja s egzistencijalizmom, koji prihvata Marksovu filozofiju istorije, ali veruje da u njoj ostaje podređena i podsvetljena personalnost našeg opstanka (Sartre) i dr.

Navedene razlike između marksističkog, marksološkog i neomarksističkog mišljenja važe i za estetiku ili filozofiju umetnosti koja se poziva na Marksa ili prihvata marksističke principe. Iz tih razlika se tek može razumeti i takvo pozivanje i prihvatanje, ono se stvarno tako događa. Uzimamo da se iz izvornog Marksovog mišljenja logički i stvarno može izvesti sve ono što je za marksističku estetiku ili filozofiju umetnosti neophodno i specifično, i da nam, stoga ništa dalje nije ni potrebno; recimo, izvođenje iz iskustva našeg vremena, jer se, navodno, i u tom iskustvu potvrđuje ono što se po ideji već nalazi kod Marksa. Tako bi za sve marksiste postojao jedan izvor, i to prethodno postojeća Marksova ideja o umetnosti i o estetskoj stvarnosti, što obavezuje sve marksiste, pa stoga ne bi bilo različito koncipiranih marksističkih estetika. Veruje se da se u Marksovom mišljenju (o umetnosti) u obuhvatnom pogledu već nalazi sve što se s toga gledišta uopšte može znati i reći o umetnosti i estetskoj stvarnosti, tako da svi drugi ne-marksistički pogledi postaju izlišni. Iz tog stava, koji je sličan religijskom (St. Morawski) i u kojem poznajemo dogmatističko ideološko obeležje, zatvara se marksistička estetika ili filozofija umetnosti teorijski sistem, koji joj ne odgovara, jer je ekstremno oprečan Marksovom istoričnom i kritičkom načinu mišljenja, što se i sâm podvrgava principu istoričnosti.

Prema tome, otvoren i kritički način mišljenja nije svojstven samo Marksovom istorizmu, već i dobro shvaćenom marksizmu, koji treba da iz Marksovog obuhvatnog pogleda izvede ono što *suštinski* određuje umetnost, i to u bitnoj povezanosti s njenim *istoričnim* načinom postojanja, kao i s njenim položajem u društvu i kulturi, s njenim značajem za ljudski život. Pri tome se moramo suočiti sa sadašnjom situacijom umetnosti, sa umetničkim iskustvom našeg vremena. Otuda marksistička estetika formalno povezuje suštinski sa povesnim (istoričnim) pogledom na umetnost i estetsku stvarnost, i to polazeći od analiza pojedinih umetničkih dela ili estetskih predmeta, te postavljajući pitanje o smislu ili značenju umetnosti iz njenog odnosa prema svetu kojem živimo i iz duhovne potrebe koja se u nama nalazi. Bez metodičkog dijalektičkog spajanja imanentnog, formalnog (ne formalističkog) prosuđivanja umetničkog dela ili estetskog predmeta s heteronomnim pogledom na umetnost i umetništvo, što znači na socijalno-istorijski položaj umetnosti kao kulturne delatnosti i kulturne ustanove, nema specifično marksističke estetike, nema marksističke teorije, ni marksističke kritike umetnosti. Ali, ta specifičnost se u principu može poreći, i marksistički pogled na umetnost naprosto pripisati sociologiji umetnosti, kao i nauci o umetnosti, istoriji umetnosti, (ukoliko se uopšte naučno može održati), ali ne i estetici ili filozofiji umetnosti.

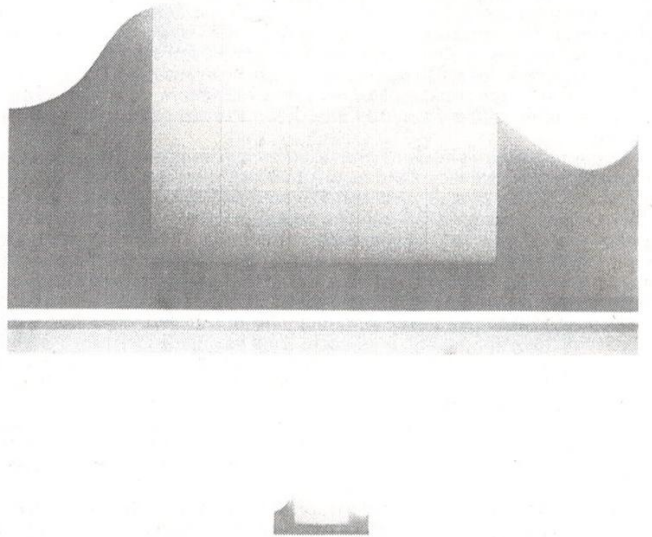
Otuda se najpre postavlja pitanje mogućnosti marksističke estetike ili filozofije umetnosti u smislu njenog teorijskog zasnivanja, njenog metodičkog opravdanja, kao i njenog utemeljenja u umetničkom iskustvu i estetskoj stvarnosti. Tek zatim, pošto se ta mogućnost načelno osigura, otvara se pitanje njenih stvarnih mogućnosti u smislu njenih realnih izgleda, mogućih pravaca razvoja, puteva izgradnje, istraživačkih poduhvata i dr.

Tako smo u recepciji Marksovog mišljenja poznali sve tri ranije pomenute mogućnosti: pored mogućnosti potpunog izvođenja marksističke estetike iz Marksovog mišljenja o umetnosti, pomenuli smo i otvoreno marksističko mišljenje koje se razvija ne samo iz istoričnog Marksovog pogleda, već i iz sadašnje situacije, povrgavajući kritički principu istoričnosti i sam Marksov pogled na umetnost, najzad i mogućnost shvatanja marksističke estetike kao naučne estetike u smislu moderne nauke, ili pak kao jedne metode u nauci o umetnosti i istoriji umetnosti. Ali smo, takođe, na kraju videli da ostaje nerešeno pitanje kako se može razumeti i protumačiti ono specifično marksističko mišljenje da bi se uopšte moglo govoriti o »marksističkoj estetici«, odnosno filozofiji umetnosti. Tome prethodi načelno pitanje koje pogađa ideju estetike ili filozofije umetnosti uopšte i kao takvu, jer istorija estetike, odnosno filozofije umetnosti, pokazuje da se ta ideja uvek iznova mora osigurati iz određenog epohalnog sklopa socijalno-istorijskih i idejnih odnosa i uslova života. Tako u novo doba naše tradicije ta ideja zavisi i od metafizičkog nasleđa i od duha moderne naučnosti u vezi s tehničkim i industrijskim razvitkom građanskog društva, kao što se tada pojavljuje nova mogućnost celovitog istoričnog načina mišljenja koje se povezuje sa suštinskim filozofskim pogledom na umetnost i s novim tipom naučnosti, kojom teži marksističko mišljenje.

Kako je, dakle, mogućna estetika, odnosno filozofija umetnosti, a zatim, kako je mogućna marksistička estetika ili filozofija umetnosti? Da li to uopšte može biti mišljenje o umetnosti koja umetnost uzima kao svoj predmet, kao estetski predmet i podvrgava ga svojoj metodi? Da li ta metoda može biti, osim filozofska, i posebno – naučna, tako da se pored filozofije, umetnosti može naći i estetika kao pojedinačna moderna nauka?

Bio bi to dug put pokušati, na ovome mestu, pokazati kako se u okviru predmetne metafizike umetnost tumači iz neke metafizičke ideje i podvrgava toj ideji u mehanizmu samopotvrđivanja, koji ne brine za izvorno umetničko iskustvo. No, nije teško razumeti da se metode moderne nauke u primeni na područje umetnosti, odnosno na estetsku stvarnost, pokazuju ograničene i da postižu upravo ono što pretpostavljaju, ne brinući za prirodu same umetnosti. Tako se ispostavlja da je svaki govor o umetnosti već unekoliko i u izvesnom smislu agresivan: primena heteronomnih naučnih metoda ili metafizičkih ideja na umetnost predstavlja naprosto neadekvatan postupak, kojom izmiče suština fenomena. Sve to, naravno, važi i za marksističko mišljenje i za marksističku estetiku: ni ona ne može biti mišljenje o umetnosti ili o estetskim pojavama.

Zato treba razmisliti o drugoj mogućnosti mišljenja iz umetnosti, što znači polazeći od celine umetničkog i estetskog iskustva, od analize umetničkog dela u nastojanju da se otkrije smisao umetništva i značaja umetnosti za čoveka, da se razume položaj umetnosti u kulturi i društvu i dr. Nije to samo umetnički pristup umetnosti kao operativno mišljenje samih umetnika u umetnosti, kao ono jedinstveno tehničko iskustvo umetnika u stvaranju dela, kao vizuelno mišljenje, kao muzičko mišljenje i dr., što se u najpovoljnijem slučaju završava estetikom umetnika (Kunstlerasthetik), već mišljenje koje polazi od neposrednog umetničkog ili estetskog iskustva, i to svuda tamo gde ga može naći, da bi se metodički razvilo do razabiranja smisla umetništva i principa umetničkog stvaranja, strukture dela, estetske i umetničke vrednosti. To, naravno, važi i za marksističku estetiku i filozofiju umetnosti, inače se ona ne može održati kao estetika, odnosno filozofija umetnosti, i može važiti samo kao heteronomna metoda, istina, od velikog značaja,

ali bez suštinskog uvida i bez filozofskog temelja. Ako je u istoriji marksističke estetike najpre bilo zanemareno izvorno umetničko iskustvo, odnosno celina estetskog iskustva, onda su se veliki poduhvati u marksizmu pojavili tek poznije, uglavnom u drugoj polovini našeg stoleća i u principu tek onda kada je bilo nadoknađeno ono što je u tom bitnom pogledu nedostajalo.

Kako je, dakle, mogućna marksistička estetika kao estetika? S pravom se smatra da ona kao normativna vrednosna estetika nije ni opravdana, ni mogućna, prema današnjoj naučno-filozofskoj svesti i umetničkoj senzibilitnosti, te da predstavlja puku ideološku pretenziju propisivača umetnosti, koji su svoj ideal umetnosti otelovili u tzv. socijalističkom realizmu. Tako shvaćena marksistička estetika nije mogućna ne samo zato što je uzeta kao normativna estetika, koja se ne može održati, već i zato što je tu potpuno podvrgnuta jednom heteronomnom cilju, pa se tako nalazi u kranjoj oprečnosti prema smislu socijalističke egzistencije kao razvoju stvaralačkih potencijala čovekovih na najširoj demokratskoj osnovi. Pri tome nije presudno važno, mada je zaista neopravdano, pozivanje na realizam u umetnosti, što znači na neki produžetak postrenesanskog građanskog realizma i naturalizma, na mimetičko prikazivanje stvarnosti u umetnosti i čak na princip mimesis kao na konstitutivni princip umetnosti, što može imati valjano logičko (teorijsko) i stvarno, istorijsko opravdanje (vid. Fridrih Tomberg: *Mimeza prakse i apstraktna umetnost*, Mala biblioteka, Univ. umet., Beograd, 1978), ali se u tom pogledu teorija i praksa socijalističkog realizma ne drže celine fenomena, celine umetničkog i estetskog iskustva, uzimajući samo jedan deo ili moment za celinu i, povrh toga, pogrešno tumačeći taj deo.

Marksistička estetika je mogućna kao estetika ako polazi od i ako se drži prvobitnog značenja *aisthesis* kao neposrednog čulnog, intuitivno-opazajnog načina postojanja umetničkog dela i sledstveno, umetnosti, i ako se u tumačenju drži *sveta čulnosti* koji se umetničkim delom otkriva, a ne tek čulnog aspekta tog dela. Taj put pridržavanja izvornog značenja estetskog bio je otpočetka otvoren, pa je neobična okolnost to što se tim putem ipak nije kročilo, osim u nekim pokušajima koji nisu dali ni ton, ni pravac marksističkog mišljenja u estetici. Taj put je bio utoliko otvoreniji, ukoliko se više saglašavao sa životom same umetnosti i ukoliko se na njenim mogla postići prava aktuelnost marksističke estetike, koja se, inače, odvajala i suprotstavljala savremenoj avangardnoj umetnosti, podržavajući restaurativne težnje novovekovnog građanskog realizma.

Marksistička estetika se i kao materijalistička može držati izvornog značenja *aisthesis*, jer umetničko delo u svojoj čulno shvatljivoj neposrednosti otkriva svoj materijalni smisao ili smisao svoje materijalnosti, što je za Marksa oduvek značilo prednost »čulnog sjaja materije« (sinnlicher Glanz der Materie), živog, dinamičkog i utoliko dijalektičkog materijalizma u odnosu na metafizički materijalizam. Otuda materija dela kao materijal ili tvar (Stoff) ima konstitutivni značaj za samo umetničko delo, prema marksističkom tumačenju što omogućuje tek estetski pristup delu. Otuda se može razumeti interes marksističke estetike za estetske pojave izvan umetnosti, u svakodnevnom životu i u prirodi, naročito u današnjem tehničkom razdoblju i situaciji samougrožavanja čovekovog sveta.

Najzad, ako se uzme da je marksistička estetika kao filozofija umetnosti bitno vezana za razumevanje socijalne uslovljenosti i socijalnog smisla umetnosti, onda se taj njen cilj može postići u »estetskoj dimenziji«, kako je to lepo pokazao Herbert Marcuse (Markuze), polazeći, s pravom, od toga da se u klasnoj egzistenciji čovekovo ugrožava i njegov telesni opstanak, da se njegovi nagoni i strasti sputavaju i suzbijaju, da se njegovo čulno doživljavanje i njegova osetljivost uopšte slabo razvijaju, potiskuju i čak unakazuju, pa se u tom pogledu otvara put oslobađanja nove čulnosti, novog nagonskog života čovekovog, nove antropologije u marksističkoj perspektivi (H. Marcuse: *Estetska dimenzija. Eseji o umjetnosti i kulturi*, »Školska knjiga, Zagreb 1981).

Jedna od najvažnijih istraživačkih mogućnosti, koju u naučnom i filozofskom pogledu otvara marksistička estetika nalazi se, po opštem uverenju, u svojevrsnom proučavanju socijalne uslovljenosti i društvenog značaja umetnosti, kao i u filozofskom otkrivanju socijalnog smisla umetnosti. Marksistička estetika se ne svodi na sociologiju umetnosti, ni na istoriju umetnosti, ali je ona dala jednu novu metodu novoj disciplini koja se zove sociologija umetnosti, kao i istoriji umetnosti. Prema tome, u pogledu posebno naučnog sociološkog i istorijskog istraživanja umetnosti, marksistička metoda se pokazala uspešnom po svome svojevrsnom analitičkom karakteru, koji se povezuje s obuhvatnim pogledom na epohalno stanje i nahodjenje čoveka, s pojmom čoveka kao istoričnog opstanka. Otuda se jednostrani sociologizam ili ekonomizam kao načelno deterministička shvatanja ne mogu pripisati marksizmu, mada se to čini i s jedne i s druge strane, i sa strane nekih marksista i sa strane kritičara marksizma. Isto tako, ni ideološko tumačenje umetnosti u ime marksizma nije stvar koja se može izvesti iz Marksa, koji je bio kritičar ideologije, a ne ideolog.

Marksistička estetika kao filozofija umetnosti bavi se suštinskim određenjem umetnosti i otkrivanjem socijalnog smisla umetnosti polazeći od analize umetničkog dela u jednoj određenoj socijalno-istorijskoj situaciji, kao i od osnovnih uslova našeg opstanka, od pojma čoveka kao stvaralačkog bića (animal creans), a ne od doktrinarnog shvatanja umetnosti kao društvene svesti, koje se može održati i bez ikakvog istraživanja fenomena umetnosti.

Tako se marksistička estetika potvrđuje i u empirijskom istraživanju umetničkih i estetskih pojava i u filozofskom otkrivanju smisla tih pojava, po svojoj dijalektičkoj metodi koja je u stanju da poveže konkretni naučni rad s filozofskim mišljenjem, formalnu (strukturnu) analizu umetničkog dela, njegov autonoman smisao s heteronomnim uslovima njegovog postojanja i delovanja, najzad i s društveno-političkim angažmanom za oslobađanje stvaralačkih potencijala čovečanstva na najširoj demokratskoj osnovi.

Odatle prističe najvažnija mogućnost marksizma kao filozofije stvaralaštva, te marksističke estetike kao filozofije umetničkog stvaralaštva. U našoj filozofskoj tradiciji princip stvaralačkog se pojavljuje vrlo pozno, a filozofija stvaralaštva nije nikada ni napisana. Zato marksističku filozofiju možda treba shvatiti i negovati prevashodno kao filozofiju stvaralaštva, ali je sigurno da povljni izgledi marksističke estetike kao filozofije umetnosti prističu iz Marksovog pojma »novog čoveka« i čoveka kao jedinog stvarala-

lačkog bića, kao što se marksistički pojam umetnosti i umetništva mora uzeti ne kao podržavanje ili preobražavanje postojeće stvarnosti, već kao proizvođenje »nove stvarnosti«, i otuda Marksova ontologija stvaralaštva kao odlučujuća u marksističkom tumačenju umetnosti.

Odatle se lako može uvideti kako je neopravdano poricanje marksističke estetike zbog estetizma kao građanskog načina doživljavanja i stvaranja umetnosti, pri čemu se još zamenjuje »estetsko« kao odredba predmeta s »estetičkim« koje pripada samo teoriji. Estetika se ne može proglašiti prevaziđenom ni kao teorija estetskih vrednosti, kao svojevrsna aksiološka estetika, zato što ona otkriva istorijsku logiku stvaranja tih vrednosti, kao što u duhu Marksovog istorizma ustanovljuje načelnu mogućnost stvaranja novih umetničkih i estetskih vrednosti u novome svetu, nasuprot tradicionalnih učenja o konzervativnom biću čoveka i o suštinskoj nepromenljivosti svih osnovnih vrednosti, pa dakle i umetničkih i estetskih: u različitom istorijskom ruhu pojavljuju se uvek iste vrednosti.

Neopravdano je i odbacivanje marksističke estetike kao, navodno, zavisne od ideje moderne nauke, već po epohi u kojoj se estetika pojavljuje, po tome što se estetika, navodno, podvrgava metodi egzaktnog istraživanja fenomena koji upravo izmiču toj metodi. Iz već navedenih razloga, iz Marksovog nastojanja na jednom novom tipu naučnosti, nije opravdano svesti specifičnost marksističke metode na moderan posebno – naučnu metodu.

Treba dodati da se otvorenost marksističke estetike ili filozofije umetnosti ne sastoji samo u već opisanim dimenzijama marksističkog istorizma, već i u njenoj spremnosti da prihvati nove metode koje se u naučnom ili filozofskom pogledu pokažu uspešnijim od marksizma u proučavanju ovog ili onog područja estetske stvarnosti, odnosno sveta umetnosti. To ne znači prihvatanje gledišta koja su nespojiva s marksizmom, već upravo kritičko držanje koje ne prihvata mehanizam samopotvrđivanja jednog opšteg pogleda na umetnost i na estetsku stvarnost, već tako reći »drži ranu otvorenost«, iz načelne spremnosti da prihvati sve ono što prističe iz dijalektički slobodnog kretanja u materiji, što se iz suočavanja i saosećanja sa samom umetnošću pokaže kao rasvetljujuće za celinu fenomena.

Umesto od smrti estetskog i propasti estetike i, takode, umesto o neodrživosti marksističke estetike, odnosno o teškoćama marksističke filozofije umetnosti, treba govoriti o mogućnostima marksističke estetike, koje su danas veće nego ranije, i o zadacima marksističke filozofije umetnosti prevashodno kao filozofije stvaralaštva.

Prigodno napisano, povodom Marksove godišnjice, za studente i profesore FLU u Beogradu. – M. D.

